

УДК 343.9

<https://doi.org/10.34142/23121661.2024.40.37>

[orcid.org / 0000-0003-2940-5338](https://orcid.org/0000-0003-2940-5338)

© Нестор Н.В., 2024

[orcid.org / 0000-0003-1684-7567](https://orcid.org/0000-0003-1684-7567)

© Полянський А.О., 2024

[orcid.org / 0009-0002-9388-9090](https://orcid.org/0009-0002-9388-9090)

© Мазниченко Ю.О., 2024

**Н.В. Нестор, А.О. Полянський,
Ю.О. Мазниченко**

**МЕТОДИ, ПРИЙОМИ І ЗАСОБИ
ОГЛЯДУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

**N. Nestor, A. Polanskyi,
YU. Maznychenko**

**REVIEW TECHNIQUES AND METHODS
IN THE INVESTIGATION OF CRIMINAL
OFFENSES IN THE CONDITIONS
MARTIAL LAW**

Анотація. У статті розглянуті окремі методичні і тактичні рекомендації щодо вибору раціональних методів та засобів отримання доказової інформації у ході огляду шляхом застосування інноваційних криміналістичних засобів та технологій.

Ключові слова: огляд, військовий стан, інноваційні методи, прийоми та засоби, нанотехнології.

Annotation. The article discusses individual methodological and tactical recommendations for the selection of methods and means of obtaining evidentiary information during the inspection by applying innovative forensic tools and technologies.

The authors draw attention to the fact that the general methodology for investigating the scene of an incident during the investigation of criminal offenses under martial law is based not only on the rational use of methods, techniques and means of forensic technology, but also on the

maximum protection of the subjects of investigation from risks, which is inevitable under such circumstances.

It is emphasized that the effectiveness of the inspection under martial law is largely determined by the correct selection of innovative methods and technical means of safe (preferably remote) obtaining evidentiary information, guided by such tactical criteria as the speed and reliability of obtaining evidentiary information to solve the primary tasks of the investigation.

But the main attention during the inspection is proposed to be focused on the cognitive component, in particular on the perception and assessment of traces of a criminal offense, establishing their causal connections with the event, forming an information (heuristic) model of the event, the mechanism of its implementation, and sometimes checking the possibility of staging. To ensure the efficiency and effectiveness of cognitive inspection procedures, it is proposed to use such research tools as innovative materials and analytical devices; computer modeling (animation) programs of events, processes and phenomena related to a criminal offense; air, ground or surface robotic platforms (complexes) for remote information capture; nanotechnologies (for example, nanosensors for detecting microtraces of biological or chemical substances, etc.).

Key words: review, military status, innovative methods, techniques and means, nanotechnology.

Постановка проблеми. Загальна методологія дослідження місця події під час огляду у разі розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану ґрунтується на раціональному використанні методів, прийомів і засобів криміналістичної техніки з урахуванням заходів безпеки, спрямованих на максимальне убезпечення життя та здоров'я суб'єктів розслідування і подолання інших ризиків, які є неминучими за таких обставин.

Характерна для таких умов багатоваріантність у підходах до вирішення нестандартних ситуацій під час проведення огляду, хоча і не знімає гостроти проблеми щодо отримання надійної і достовірної доказової інформації, проте стимулює криміналістів до нового бачення місця та ролі методів, прийомів і засобів для дослідження обставин, механізмів, процесів або явищ, пов'язаних із подією кримінального правопорушення.

Звісно, головну увагу під час огляду слід звертати на пізнавальну складову, що містить сприйняття й оцінку слідів кримінального правопорушення, встановлення їх причинних зв'язків з подією, формування інформаційної (евристичної) моделі події, механізму її здійснення, а інколи й перевірку можливості інсценування. Однак не слід нехтувати і такою важливою організаційною складовою проведення огляду як урахування численних негативних чинників обстановки місця події. Це можуть бути, наприклад, висока інтенсивність обстрілів; наявність мінування окремих ділянок місцевості; ймовірність раптового проникнення ворожих диверсійно-розвідувальних груп; підтоплення, спричинене руйнуванням гідроспоруд; забруднення токсичними речовинами тощо. Тому домінуюча роль у формуванні загального плану огляду, на нашу думку, належить раціональному добиранню інноваційних

методів і технічних засобів безпечного (бажано дистанційного) отримання доказової інформації [1].

Добираючи конкретні прийоми, методи або технічні засоби, суб'єкти розслідування повинні спочатку керуватися ступенем їх інформативності, виходячи з головного тактичного критерію – швидкого та надійного отримання доказової інформації для вирішення першочергових завдань кримінального провадження. Не менш важливими критеріями вибору методів і прийомів огляду є їх *ефективність* щодо криміналістичної значимості отриманої доказової інформації для встановлення особи правопорушника і *результативність* в оперативному використанні її для розшуку за «гарячими» слідами. Результативним, на нашу думку, можна вважати огляд, під час якого виявлена та зафіксована достатня кількість слідів і речових доказів, які підтверджують основні факти та обставини скоєння кримінального правопорушення, що дає змогу напрацювати відносно об'єктивну робочу слідчу (розшукову) версію на початковій стадії розслідування.

Але якими б критеріями оцінювання обраних методів і прийомів використання технічних засобів ми не керувалися, прагнучи до максимального вирішення завдань огляду, це завжди буде діалектично обумовлений компроміс між *необхідністю* та *доцільністю* їх застосування. Адже поява поміж техніко-криміналістичних засобів для забезпечення розслідування нових потужних інструментів (новітніх матеріалів; інноваційних аналітичних приладів; програм комп'ютерного моделювання (анімації) подій, процесів та явищ, пов'язаних із кримінальним правопорушенням; повітряних, наземних або надводних роботизованих платформ (комплексів) дистанційної зйомки інформації; нанотехнологій¹ (наприклад, наносенсиори для виявлення мікрослідів біологічних чи хімічних речовин, тощо) призводить до усвідомлення нових пізнавальних можливостей у досліджуваній предметній сфері [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню окремих аспектів методичного і техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події присвячена низка наукових розробок вітчизняних вчених-криміналістів, таких як: В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, А.В. Іщенко, М.П. Молибога, О. В. Одерій, Ю.П. Приходько, Е.О. Разумов, М.В. Салтевський, В.Ю. Шепітько та ін.

Але лише в останні роки акцент наукових досліджень змістився у бік інновацій, що дозволяють піднести на якісно новий рівень можливості

¹ Нанотехнологіями (англ. *Nanotechnologies*) називають сукупність методів виготовлення та використання продуктів, які створюються з наперед заданими молекулярно-атомними структурами шляхом контрольованого впливу на окремі молекули й атоми, що дозволяє створювати нові унікальні матеріали, мініатюрні датчики-сенсиори, у тому числі й для потреб криміналістики.

використання сучасних методів та техніко-криміналістичних засобів для забезпечення ефективного розслідування у кримінальних провадженнях в умовах воєнного стану. Найчастіше криміналісти звертають увагу на пошук інноваційних методів та оптимізацію окремих прийомів і процедур проведення оглядів в межах діючих методик розслідування. Така тенденція, зокрема відстежується у численних доповідях, опублікованих у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, семінарів і круглих столів з актуальних проблем криміналістики, судової експертизи та кримінального процесу, започаткованих відомчими науково-дослідними закладами Міністерства юстиції України, МВС України, Служби безпеки України.

Про науковий інтерес до даної проблематики в останні 5 років свідчать як назви згаданих наукових заходів, наприклад, такі: *«Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці»*, – НДІ пробл. вивч. злочинності Нац. акад. правових наук, Харків, 20.12.2019; *«Інновації в криміналістиці та судовій експертизі»*, – МВС України, НАВС, Київ. 25.11. 2021; *«Впровадження інноваційних технологій та модернізація технічної складової сектору безпеки і оборони як вагомий чинник боротьби з агресором»*, УНДІ спец. техніки та судових експертиз Служби безпеки України, Київ. 27.03.2024. Цю тенденцію також підтверджує і спрямованість тематики доповідей багатьох науковців зі згаданих відомств, зокрема: *«Актуальні проблеми використання БпЛА Національною поліцією України»* (Лизогубенко Є.В.); *«Окремі питання техніко-криміналістичного забезпечення проведення слідчого огляду будівель і споруд, які зазнали артилерійських обстрілів і бомбардувань»* (Юсупов В.В.) – міжвід. наук.-практ. конф. МВС України, НАВС *«Актуальні питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану»*, Київ. 30.03.2023; *«Проблеми документування воєнних злочинів на території воєнних дій»* (Топчій В. В.), – V міжнар. наук.-практ. конф. *«Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу»*, Київ. 21.12.2023 та ін.

Мета дослідження. Узагальнення методичних і тактичних рекомендацій щодо застосування інноваційних техніко-криміналістичних засобів та технологій для підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень шляхом вибору раціональних методів та засобів отримання доказової інформації у ході проведення огляду в умовах воєнного стану.

Викладення основного матеріалу. Особливо актуальним для огляду в умовах воєнного стану є вибір методів, прийомів і правил роботи зі слідами-відображеннями та слідами-речовинами з малим ідентифікаційним періодом, вилучення яких завжди пов'язано з певним ризиком втрати їх інформативності через обмеженість доступу до місця події. Це стосується, перш за все, слідів

відображених на об'єктах із нестійкою слідосприймаючою поверхнею (наприклад, надмірно зволжених або замащених металевих поверхонь із лакофарбовим покриттям, як-от: кузови автомобілів, корпуси бронетехніки тощо; вкритих пилом чи кіптявою після вибуху, пожежі будівельних конструкцій; частинах зброї та боєприпасів, уламків ракетного та артилерійського озброєння; фрагментів безпілотних літальних апаратів (далі – БпЛА); деталі військового обладнання та ін.).

У таких випадках спеціаліст (технік-криміналіст) повинен застосувати прийоми їх безпечної візуалізації (наприклад, окурюванням парами ціанакрилату слідів пальців рук утворює твердий мономер білого кольору з необмеженим терміном зберігання; використання спеціальних фіксувальних емульсій для вологих поверхонь зі слідами людини та ін.). Для захисту та консервації слідів і мікрооб'єктів можна використати герметичні пластикові конверти або покрити їх полімерною плівкою з аерозольного розпилювача на об'єкті-слідоносії. Сукупність прийомів, пов'язаних з виявленням, фіксуванням і вилученням слідів та речових доказів, зручно реалізовувати використовуючи інноваційні експертні технології від відомого виробника засобів криміналістичної техніки – компанії *Sirchie* (США) [3].

Також це стосується слідів-речовин у місцях застосування вибухових пристроїв та речовин (залишки вибухівки, піротехнічних засобів, ракетного пального); руйнування технологічного обладнання об'єктів хімічної промисловості, металургії, енергетики, що зазнали техногенних катастроф (важкі метали та їх сполуки, токсичні та агресивні речовини, паливно-мастильні матеріали тощо). Під час роботи зі слідами-речовинами (особливо з мікрооб'єктами, зокрема з частками вибухівки, пороху, наркотичних або отруйних речовин діаметром 5–50 мкм) використовують набори капілярних мікрозондів, мікропіпетки та міні-пилососи зі змінними фільтрами-поглиначами згаданого вище виробника. Вилучені у такий спосіб мікрооб'єкти або фільтри разом із об'єктами для збільшення їх ідентифікаційного періоду запаковують у спеціальні герметичні контейнери без пилу, що гарантує тривале зберігання та подальше судово-експертне дослідження цих доказів [3].

Методи та прийоми огляду не повинні обмежуватися лише застосуванням традиційно усталених, перевірених вітчизняною практикою науково-технічних засобів виявлення, фіксації та вилучення речових доказів. Іноді доречно звернути увагу і на міжнародний досвід використання хоча і не надто інноваційних у прямому сенсі методів огляду місця події, але достатньо результативних в умовах «оглядового хаосу», який об'єктивно існує при відпрацюванні місця вибуху, особливо після масштабного терористичного акту, коли проведення слідчих (розшукових) дій йде паралельно з невідкладними аварійно-рятувальними роботами спеціальних служб (знешкодження

залишків вибухових пристроїв, розбирання завалів споруд та евакуація потерпілих, пошук трупів, відключення електричних та газових мереж тощо).

У таких випадках, коли є певна невизначеність з часом, відведеним на огляд, наприклад, при очікуванні ймовірного повторного удару по рятувальникам та поліції, суб'єктам розслідування доцільно замість *системного* огляду діяти за методом *«неселективного»* пошуку та вилучення речових доказів, який часто застосовують спеціалісти-криміналісти з груп пошуку і збереження доказів ФБР США, які на місці події керуються правилом: *«... вилучай все і вся, а якщо є сумнів, що цей предмет має відношення до злочину – все одно, вилучай»*. Тобто верифікація вилучених об'єктів на приналежність їх до засобів вчинення кримінального правопорушення відкладається у часі і переноситься у *просторі* на спеціально обладнану площадку чи полігон для подальшої систематизації та детального дослідження. Розрізнені об'єкти групуються за призначенням та спільними морфологічними ознаками і поміщаються у спеціальні пластикові контейнери з маркуванням, наприклад, такого змісту: «Деталі та вузли носія вибухового пристрою»; «Уламки бойової частини засобу ураження»; «Фрагменти тіл потерпілих»; «Документи, гроші, цінні речі потерпілих» тощо. Це полегшує у подальшому ідентифікацію засобу ураження, встановлення особи потерпілого за ДНК-профілем та інші важливі для розслідування обставини [4].

Окреме місце серед «нетрадиційних» методів огляду посідає огляд місць екологічних (техногенних) катастроф, пов'язаних з руйнуванням об'єктів критичної інфраструктури (греблі, дамби, сховища для зберігання паливно-мастильних матеріалів, токсичних хімічних рідин та матеріалів та ін.) у результаті бойових дій. Документування таких дій в умовах воєнного стану ускладнюється як через об'єктивні чинники (відсутність ефективних технічних засобів та апробованих методів дистанційного фіксування доказової інформації), так і суб'єктивні – відсутність досвіду документування таких подій у органів досудового розслідування, складність залучення профільних спеціалістів та експертів спеціалізованих судово-експертних установ до цієї процесуальної дії.

У першому випадку в умовах воєнного стану методи огляду місця техногенної катастрофи носять позавізуальний характер через відсутність вільного доступу до значних за площею ділянок місцевості (зона бойових дій, «сіра зона», окупована територія), а тому пріоритетним є використання таких он-лайн технічних засобів як БпЛА різного призначення, наземні роботизовані платформи, спеціальні вежі автоматизованого відеоспостереження чи аерокосмічне радіозондування зони лиха.

У другому – для участі в огляді, окрім спеціалістів-криміналістів, відеооператора та оператора БпЛА слід запросити і вузькопрофільних спеціалістів, а

саме: фахівців органів державного екологічного нагляду (контролю), судових експертів з екологічної експертизи, біологів, хіміків-гідрологів тощо, які добре обізнані з методами досліджень у сфері екології. Одним з таких методів, який апробований експертами державних спеціалізованих експертних установ під час російсько-української війни є *метод екстраполяції* вихідних даних для подальшого забезпечення проведення судово-екологічної експертизи.

Сутність методу екстраполяції полягає у тому, що у ході огляду спеціаліст (експерт)-еколог, обираючи прийоми та засоби збирання інформації про екологічні правопорушення, покладається при обстеженні ураженої території більше на власний досвід і набуті за час професійної діяльності спеціальні знання, ніж на традиційні підходи до розслідування техногенних катастроф, зазвичай спрямованих на «максимальне та безперервне» обстеження усього місця події. Це проявляється, перш за все, у виборі пріоритетних для подальшого експертного дослідження тих чи інших характерних природних локацій, при обстеженні яких спеціаліст (експерт) міг би отримати базові вибіркові дані про стан навколишнього середовища (ступінь ураження водних та лісних ресурсів, ґрунтів; негативний вплив на тваринну популяцію; порушення умов для господарської діяльності тощо).

Також, у ході огляду спеціалістом (експертом)-екологом обмеженої території, що піддалася техногенному впливу, головна увага акцентується на тих важливих чинниках, які б можна було потім екстраполювати при оцінці збитків завданих всій екосистемі у зоні ураження. І хоча такий метод екстраполяції не є абсолютно точним, але, враховуючи специфіку та різноманіття екосистем, які зазнають уражень під час бойових дій, у певній мірі такі похибки не матимуть системний характер з огляду на значні масштаби екологічних (техногенних) катастроф.

До того ж оціночний за своєю суттю характер судово-екологічної експертизи при встановленні загальних збитків від техногенної катастрофи, особливо в умовах воєнного стану, коли розмір збитків докільню увесь час зростає по мірі надходження додаткової інформації від уповноважених органів по нагляду (контролю) за природним довкіллям, робить прийнятним даний методичний підхід до проведення огляду [5].

Єдиним застереженням щодо запропонованих нами тактичних підходів до застосування ефективних прийомів і засобів огляду є дотримання принципів *методичності* та *послідовності* проведення дослідницьких процедур. Методичність полягає у правильній організації та планомірності проведення огляду з урахуванням специфіки об'єктів, які знаходяться у зоні бойових дій або «сірій» зоні, а послідовність – у забезпеченні суворо визначеного керівником слідчої дії (за погодженням із військовою адміністрацією та територіальною обороною) порядку дослідницьких дій (процедур).

Підсумовуючи, можна стверджувати, що означені нами тактичні та методичні підходи до використання методів і прийомів огляду під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану не виключають, на нашу думку, застосування одночасно як традиційних, так і інноваційних техніко-криміналістичних засобів, а саме:

- візуального фіксування матеріальної обстановки (професійного обладнання для фото- відеозйомки, аерокосмічного *GPS*-позиціонування, сфериного панорамування, лазерного 3D-сканування (зокрема, із використанням БПЛА), LiDAR-зондування) [6];
- експрес-візуалізації та фіксації слідів-відображень та слідів-речовин (на основі фізико-хімічних методів і нанотехнологій);
- виявлення та попереднього оцінювання (дослідження) інформаційної значимості слідів і речових доказів (портативні раманівські та ІЧ-експрес-аналізатори вибухових речовин, наркотичних засобів, токсичних речовин і металів на основі технології молекулярної спектроскопії);
- інформаційного забезпечення суб'єктів розслідування – спеціалізовані «польові» АРМ спеціалістів з балістичних, вибухотехнічних, трасологічних досліджень, тощо; автоматизації прийняття рішення на основі систем підтримки прийняття рішення (СППР) – на місці огляду;
- біологічних досліджень ДНК-профілей людини на основі мобільних експрес-лабораторій;
- комп'ютерного моделювання (криміналістичної реконструкції) місця вибуху, пожежі чи техногенної катастрофи з використанням спеціалізованих програмно-апаратних комплексів у складі мобільних криміналістичних лабораторій (наприклад, вибухотехнічної судово-балістичної та ін.) [7].

Висновки. Правильне проведення огляду, забезпеченого згаданою нами вище «розумною» технікою, у поєднанні з раціональними методами (споробами) та прийомами її використання, є запорукою результативності вирішення комплексу завдань як власне огляду, так і ефективності кримінального провадження у цілому, навіть незважаючи на окремі гальмівні організаційні чинники в умовах воєнного стану.

Доцільність використання тих чи інших методів, прийомів та правил проведення огляду в умовах воєнного стану полягає у пошуку компромісу щодо застосування як традиційних, так і інноваційних техніко-криміналістичних засобів, виходячи з першочергових завдань розслідування та наявних матеріальних ресурсів і можливості дотримання належного рівня безпеки для суб'єктів розслідування.

У значній мірі об'єктивність та повнота огляду, попередню оцінку доказової значимості вилучених слідів та речових доказів може забезпечити використання таких інноваційних технологій як система підтримки прийняття

рішення (СППР), що містить інформаційно-довідкову базу знань та покрокові рекомендації за різними методиками розслідування (оптимальний вибір тих чи інших покрокових дій, дослідницьких процедур, техніко-криміналістичних засобів, залежно від слідчої ситуації, що склалася на момент огляду тощо).

Не менш важливим для криміналістів залишається і питання надійності прийому або методу через вплив суб'єктивних чинників (зокрема, на завершальній стадії огляду під час оцінювання суб'єктами огляду отриманих результатів). Метод або дослідницький прийом не можна вважати надійним, якщо він допускає неоднозначне трактування результатів, а також не дає можливості перевірки висновків альтернативними (додатково-контрольними) методами.

Література

1. Розробка посібника «Огляд у кримінальному провадженні» : звіт про НДР (остаточний). Мін'юст України; кер. Ю. О. Мазниченко. Київ : КНДІСЕ, 2023. 280 с. № ДР 0123U101301;
2. Мазниченко Ю. О., Колонюк В. П. Використання інноваційних інформаційних технологій для попереднього дослідження речових доказів у ході огляду місця події. *Сучасні напрями, засоби та методи протидії злочинності в умовах воєнного стану* : тези доп. міжнар. конфер., присвяч. 110-річчю від дня народж. видатного вченого-криміналіста, д-ра юрид. наук, проф. В. П. Колмакова (Одеса, 20.10.2023). Одеса, 2023. С. 105–109;
3. Product Catalogs. URL: <https://www.sirchie.com/support/product-guides>.
4. *Пошук та збереження речових доказів на місці терористичного акту* : мат-ли міжнар. семінару МВС України, СБУ та ФБР США (Київ, 03-07 вересня 2003 року). Київ, 2003. 378 с.
5. Мазниченко Ю.О., Колонюк В.П. Особливості отримання вихідних даних при проведенні судово-екологічної експертизи під час воєнного стану / *30 років Закону України «Про судову експертизу»: сучасний стан та перспективи вдосконалення* : матер. Всеукраїнської наук.-практ. конфер. (м. Одеса, 15 лютого 2024 року) / відп. ред. А. Черемнова. Одеса : Вид. «Юридика», 2024. С. 157–162.
6. Полянський А. О., Мазниченко Ю. О. Фіксація перебігу і результатів огляду при розслідуванні кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народж. М. С. Романова (Харків, 17.05.2024). Харків, 2024. С. 205–207;
7. Полянський А., Мазниченко Ю. Прийоми і методи огляду при розслідуванні кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану / *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. пам'яті видатного вченого Владислава Федоренка («Федоренківські читання») (Харків, 15.10.2024). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2024. С. 238-241.